

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04
IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISH SHAROITIDA
INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY
YO'NALISHLARI**

*Xoliqulov Anvar Nematovich – SamISI “Iqtisodiy tahlil va statistika” kafedrası
mudiri, i.f.n., professor*

Investitsiya siyosati investorlarning haq-huquqlari, imtiyozlarini ta'minlash bilan bir qatorda iqtisodiyot tarmoqlariga tegishli asosiy fondlarni kengaytirilgan qayta ishlab chiqarishga yo'naltirish, muqim soliqqa tortish mexanizmi va moliya-kredit siyosatini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan tadbirlar yig'indisidan iborat.

Iqtisodiy tarmoqlarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar mamlakatimizning barqaror sur'atlar bilan rivojlanishida muhim omil bo'lmoqda. Ayniqsa, sohaga jalb qilinayotgan to'g'ridan to'g'ri xorij investitsiyalar miqdori yil sayin ortib bormoqda, jumladan, qulay investitsiya muhiti yaratilgani sanoat korxonalarini modernizatsiyalash, texnik hamda texnologik jihatdan yangilash, shu orqali aholi ehtiyoji uchun mahalliy xomashyodan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va uni eksport qilish imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda.

Respublika iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarning ahamiyati ishlab chiqarish quvvatlarining jismoniy va ma'naviy eskirganligi, ularni qayta tiklashga yoki texnik jihatdan qayta jihozlashga, umuman, yangilashga oid bo'lib qolganligi; sanoat tarmog'ida moddiy texnika bazasining o'ta pastligi va ko'pgina zarar ko'rib ishlaydigan korxonalarning mavjudligi; respublika milliy daromadida jamg'arish bilan iste'mol o'rtasidagi nisbatning iste'mol tomonga ko'plab sarflanayotgani va jamg'arishning investitsiya manbayi sifatida kamayib borayotganligi;

O'zbekistonning tabiiy boyliklarga boyligi va bu yerda ko'plab qayta ishlovchi korxonalarni qurish imkoniyatining mavjudligi; aholi sonining o'sib borayotganligi va kichik zamonaviy ixcham korxonalarni barpo etish; respublika eksportida xomashyo salmog'ini kamaytirish va ko'plab tayyor mahsulotlar chiqarish imkoniyatiga ega bo'lishligi bilan izohlanadi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholining investitsiyaviy faolligini oshirish, xorijiy investorlarga qo'shimcha imtiyoz va preferensiyalar taqdim etish natijasida

ana shunday o'sishga erishildi. Pirovardida tadbirkorlar bilan mustahkam aloqalar o'rnatish, qo'shma korxonalar tashkil etish istagidagi xorijiy ishlab chiqaruvchilar soni tobora ortmoqda. Investitsiya muhiti yoki iqlimi juda keng ma'noli bo'lib iqtisodiyot holatining ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini, tadbirkorlik faoliyati qay

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

darajada rivojlanganligining, ularning samarali faoliyat ko'rsatishlari uchun chiqarilgan qonun va qarorlarni, madaniyatini, ma'naviyatini investorlar o'z mablag'larini yo'naltirish uchun e'tiborga oladigan hamda ulardan xulosa chiqaradigan boshqa omillarni o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy siyosatni olib borish davlat boshqarish organlarini investitsion jarayonlarni tartibga solish, iqtisodiyotda davlat aralashuvi, xalqaro bitimlarda ishtirok etish va chet el investitsiyalarini jalb qilish investitsion muhitga katta ta'sir ko'rsatadi. Qonuniy, iqtisodiy va siyosiy nobarqarorlik, soliq tizimlarining to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligi, bozor infrastrukturasini rivojlanmaganligi, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradigan subyektlar orasidagi munosabatlarni tartibga solib turadigan qonuniy mexanizmlarning yo'qligi, informatsiya darajasiga to'g'ri kelmaydigan milliy valuta kursi, chet el investitsiyalarini sug'urta qilish bilan himoya qilish mexanizmlarining yaxshi ishlab chiqilmaganligi, korxonalar va investitsion loyihalar haqida aniq va to'liq ma'lumotlarning yo'qligi va qimmatli qog'ozlar bozorining investitsion muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Investitsion muhit holatini aniqlaydigan yana bir omil investitsion tushkunlik hisoblanadi. Bundan tashqari jamg'arma taqchilligi foizstavkalarining yuqoriligi bilan ham bog'liq. Bu esa kichik va o'rta tadbirkorlikni bank kreditlaridan foydalanishlarini qiyinlashtiradi.

Inflyatsiya sababi, beriladigan kreditlarning katta qismi qisqa muddatli bo'lib bu ulardan ishlab chiqarishda foydalanishni cheklab qo'yadi. Korxonalar bir-birlariga bo'lgan qarzlarini to'lay olmaslik holatining kuchayishi ham investitsion muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Qimmatli qog'ozlar bozori ham investitsion muhitga ta'sir etadigan faktlar bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston iqtisodiyotidagi mulk shakllarining ko'payishiga va bozor munosabatlarining mustahkamlanishiga olib keladi. Investitsion faoliyat investitsiyalashning asosiy bo'g'ini hisoblanadi, chunki aynan shu jarayonda investitsiya bir ko'rinishdan ikkinchi ko'rinishga o'tadi, ya'ni jamg'armalar, qo'yilmalar, kapital, mulk, iqtisodiy samara shaklini oladi. Investitsiyalar oqimi tadbirkorlikning nechog'lik faolligini, demakki, bozor konyunkturasini ham ta'riflab beradi.

Investitsiyalar oqimining bu harakati, ya'ni tadbirkorlikka investitsiyalar ajratish va sarflab iqtisodiy natija olish investitsiya faoliyatining o'zidir.

Investitsion bosqich – investitsiyalar ajratish, kapital qo'yilmalar (xarajatlar) berish investitsiyalar harakatining bir bosqichidir, xolos. O'zgarishlar zanjiridagi

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQUARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

keyingi element investitsiyalar ajratishning kapital boyliklar bilan ifodalangan natijasi, samarasidir.

Shunday qilib, kapital boyliklarning shakllanishi investitsion kapital harakatining pirovardi, ya'ni uning yangi iste'mol qiymatlarini yaratish uchun tayyor bo'lgan ishlab chiqarish omillariga aylanishidir. Investitsiyalar ajratish bosqichlari harakatining yig'indisi barcha investorlarning investitsion faoliyatini tashkil etadi.

Investitsion faoliyatning tashabbuskorlari bo'lib investorlar maydonga chiqadi. Investorlar o'zlari qiladigan va qarzga olingan mulkiy va aqliy qadriyatlarni tadbirkorlik ishlariga ishlatish to'g'risida qarorga kelgan investitsion faoliyat subyektlaridir. Investorlar ulush qo'shuvchilar, kreditorlar, xaridorlar roliga maydonga chiqadilar. Shuningdek, investitsion faoliyatning boshqa qatnashchilari vazifasini bajarishlari mumkin.

Bozor iqtisodiyoti sharoitlarida investitsion faoliyat quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- jismoniy shaxslar, davlatga qarashli bo'lmagan korxonalar, xo'jalik uyushmalari, jamiyat shirkatlari, shuningdek, jamoat tashkilotlari va yuridik shaxslar tomonidan mablag'lar ajratish yo'li bilan;
- davlat tomonidan mablag'lar ajratish yo'li bilan, ayni vaqtda bu ishni hukumat va boshqaruv organlari investitsion va ssuda resurslarini budjetdan mablag' bilan ta'minlash hisobiga amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitlarida davlatning investitsion faoliyatdagi roli asosan, fan-texnika taraqqiyotini rag'batlantirish, malakali ishchi kuchini yetishtirib berish, ishlab chiqarish infrastrukturasiga ajratish singari qimmat turadigan jarayonlarga davlat sektori budjetidan yetarli mablag'berish bilan cheklanishi kerak. Bundan tashqari iqtisodiy mustahkamlikni ta'minlash va fan-texnika taraqqiyotini tezlashtirish jamoat ishlab chiqarish sohalarini sog'lomlashtirish, qoloq tumanlar ijtimoiy infrastrukturasini industrilashtirish hamda yaxshilash maqsadlarida iqtisodiyotni ustuvor sohalar davlat tomonidan ssudalar va subsidiyalar ko'rinishida yordam berishi mumkin;
- chet el fuqarolari, yuridik shaxslar va davlat tomonidan chet el investitsiyalari berish yo'li bilan ;
- mulkka egalik qilish huquqiga, bekamu-ko'st xo'jalik yuritish yoki operativ ravishda boshqarish huquqiga, shuningdek, daromadlar manbayiga, jamg'armalarga ega bo'lgan va qarzga beriladigan hamda jalb etiladigan mablag'larni olish huquqidan foydalana oladigan chet el fuqarolari, yuridik shaxslar tomonidan investitsiyalar ajratish yo'li bilan.

Investorlar investitsiya obyektlari va natijalariga, jumladan, reinvestitsiyalar

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

va savdo ishlariga egalik qilish va ularni o'z ixtiyoridan kiritish huquqiga egadirlar. Investitsion faoliyat obyektlarining o'zaro munosabatlari, shartnomalar bilan tartibga solinadi.

Investitsion faoliyatni mablag' bilan ta'minlash har xil mablag'lar hisobiga amalga oshiriladi: o'ziga qarashli va jalb etilgan mablag'lar, belgilangan tartibda chiqarilgan qimmatli qog'ozlar, zayomlar va boshqalar shular jumlasidandir.

Bugungi kunda O'zbekiston xorijiy investitsiyani qaysi turini ko'proq jalb qilishi kerak, degan savol tug'iladi. Avvalo, biz bugungi kunda xorijiy moddiy investitsiyalarni o'zlashtirishimiz zarur. Bu yangi texnologiyalar, «nou-xau» va boshqa asosiy ishlab chiqarish fondlarini jalb qilish demakdir.

Bu turdagi xorijiy investitsiyani jalb qilish hisobiga quyidagi yutuqlarga erishish mumkin:

- asosiy ishlab chiqarish hisobiga fond qaytimi ko'rsatkichi oshadi;
- asosiy ishlab chiqarish o'sishi budjet tushumini oshiradi;
- asosiy ishlab chiqarish o'sishi ishsizlikni kamaytiradi;
- va nihoyat, respublikada aholini import tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabi

qondirilishiga qisman erishiladi. Davlat eng kerakli tovarlar importini valuta bilan ta'minlamoqda. Biroq bu o'z o'rnida bizni valuta zaxiramizni kamaytiradi va qarzni oshiradi. O'z o'rnida agar investitsion muhit yomon bo'lsa, investitsiya qo'shni davlatlarga oqadi.

Demak, biz investitsion muhitga katta e'tibor berishimiz kerak. Chet el investitsiyalari nuqtayi nazaridan investitsion muhitga ta'sir ko'rsatadigan asosiy omil bulib respublikamizdagi iqtisodiy siyosiy barqarorlik hisoblanadi. Respublikamizda kechayotgan mana shu siyosiy va iqtisodiy barqarorlik tufayli qisqa vaqt ichida ko'pgina, aniqrog'i 3200 dan oshiq qo'shma korxonalar tashkil etildi. Bugun O'zbekistonda qo'shma korxonalar uchun soliq imtiyozlari ham berilgan. Bularning barchasi investitsion muhitni yaxshilamoqda. Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligini aniqlash, nafaqat, xo'jalik subyektlarining o'ziga, shuningdek, kreditorlar va investorlar uchun ham o'ta muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular faoliyati samaradorligini tahlil etish korxona

faoliyati ko'rsatkichlarini barcha qiziquvchilar uchun ochib beruvchi vazifani bajaradi. Bunday tahlil etishda korxona faoliyatini moliyaviy tahlil etishning alohida o'rin tutishini ta'kidlab o'tmoq zarur. Moliyaviy tahlil korxonaning moliyaviy ahvolinigina oydinlashtirib bermasdan, balki uning har jihatli faoliyati va istiqbollarini ham ko'rsatib bera oladi. Korxona to'g'risida barcha muhim iqtisodiy-tahliliy

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

ma'lumotlarga ular faoliyatini moliyaviy tahlil qilish orqali ega bo'lish mumkin. Korxona faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlardan foydalanuvchilar korxona menejeri, aksiyadorlar, kreditorlar, investorlar, hamkorlar yoki sheriklar hisoblanadi. Ushbu foydalanuvchilar korxona moliyaviy holatini baholashda o'z maqsadlaridan kelib chiqadilar va o'z mezonlariga asoslanadilar. Qarz oluvchi faoliyatini moliyaviy tahlil etishda kreditorlarni investitsiya mablag'larining qaytarilishi to'g'risidagi bashoratlarni baholash qiziqtiradi. Umuman, qarz oluvchi faoliyatining moliyaviy tahlili quyidagi savollarga javob berish uchun bir qator hisoblashlarni taklif etadi:

Korxona uning barcha qarzdorlik majburiyatlari xizmati uchun (bank oldida, budjet, mol yetkazib beruvchilar va boshqa kreditorlar oldida) yetarlicha daromad bera oladimi?

1. Korxona uning barcha qarzdorlik majburiyatlari xizmati uchun (bank oldida, budjet, mol yetkazib beruvchilar va boshqa kreditorlar oldida) yetarlicha daromad bera oladimi?

2. Xususiyl (o'z) kapital, shuningdek, qarz kapitali samarali ishlatayaptimi?

3. Kelgusida ishlab chiqarish samaradorligining o'sishi va ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirish uchun zaxiralar bormi?

4. Korxona kelgusida o'z faoliyatini rivojlantirish uchun qanday strategiyaga ega va uning amalga oshirilish holati (tanlangan strategiyasidan og'ishish) qanday?

Shu bilan birga korxonalarining rentabelligi, samaradorligi, likvidligi, kreditga layoqatlilikini baholash uchun bir qator moliyaviy koeffitsiyentlar ham qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida. –Toshkent. 12.09.2023 yil.
2. Sh.M. Mirziyoev. Tanqidiyl taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiyl javobgarlik-xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. -Toshkent: O'zbekiston, 2022. -104 b.
3. Pardayev M.Q., Xoliqulov A.N., Oltaev Sh.S. Makroiqtisodiy tahlil va prognozlashtirish. O'quv-uslubiy qo'llanma, Samarqand. SamISI, 2022, 84 bet.
4. Pardayev M.Q., Xoliqulov A.N., Yahyoev T.I. Moliyaviyl va iqtisodiy ma'lumotlarni tahlil qilish. O'quv-qo'llanma, Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyl, 2022, 138 bet.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

5. Xoliqulov A.N., Usmanova D.Q., Raximov X.A. Korxonalarni raqobatbardoshligini baholash. O'quv qo'llanma. Samarqand.: "Turon nashr" nashriyoti, 2021. – 212-bet.
6. Xoliqulov A.N. Birlashish va qo'shib olish. O'quv qo'llanma Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2022, 216 bet
7. Xoliqulov A.N, Usmanova D.Q., A.O.Qarshiyev. Tarmoqlar sohasini tartibga solish va raqobat. O'quv qo'llanma. Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2022, 174 bet
8. Xoliqulov A.N. Iqtisodiy tahlil va audit. O'quv qo'llanma Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2023, 209 bet